



## Artikel

# Het einde van overconsumptie?

*Je bent wat je koopt, is het motto van onze consumptiesamenleving. Consumptie is zo heilig dat slechts weinig denkers er vragen bij stellen. Politici schuwen het noodzakelijke, maar weinig populaire debat helemaal. Marius De Geus publiceerde The end of overconsumption. Towards a lifestyle of moderation and self-restraint (2003). Een bespreking.*

Dirk Geldof

We leven in een utopie van de overvloed, schrijft De Geus. Men vult geluk in als meer goederen en diensten consumeren, meer luxe en een materialistische levenshouding. Niet voor Marius De Geus: hij pleit voor meer aandacht voor levenskwaliteit, in een samenleving waar de noties 'voldoende' of 'genoeg' opnieuw een betekenis krijgen vanuit een 'terughoudende luxe'. Een beperking van ons huidig consumptiepeil is volgens De Geus immers de enige duurzame oplossing voor onze milieuproblemen, omdat ze voortvloeien uit de onbeperkte productie en consumptie. Een politieke strategie voor duurzaamheid kan dus niet anders dan ook consumptiepatronen in vraag stellen. Temeer daar de consumptiedruk verder stijgt door de bevolkingsgroei, de toename van inkomen en rijkdom en de opheffing van het verschil tussen 'noden' ('needs') en 'goestingen' ('wants').

### **Duurzaamheid en het vergroenen van onze politieke instituties**

De vraag in het eerste deel van het boek is hoe duurzaamheid tot stand kan komen in onze westerse liberale democratieën. Daarvoor schetst De Geus (in hoofdstuk 1) de geschiedenis van het

duurzaamheidsbegrip en bespreekt hij de zwakke punten van onze liberale democratieën. Deze zijn vooral reactief (ze reageren achteraf op rampen), niet pro-actief ten aanzien van milieuproblemen. Men onderwaardeert systematisch het ecologisch belang, vanuit een (te) sterke gerichtheid op economische groei, materiële productie en de strijd om de verdeling van die rijkdom.

Er zijn verschillende benaderingen van duurzaamheid. Bij de Groenen in Nederland ziet De Geus aanzetten tot een *steady state*-benadering: men erkent de grenzen aan de groei en wil levenskwaliteit verzoenen met een beperking van consumptie. Socialisten en liberalen kiezen bij onze noorderburen meer voor 'ecologische modernisering': streven naar meer intelligente of duurzame groei, meestal minder vervuilende groei, maar zonder vragen te stellen bij consumptiepatronen. Rentmeesterschap is een typisch christen-democratische inkleuring, maar blijft (dus?) vaag.

Duurzaamheid dreigt echter een containerbegrip te worden. Alles moet vandaag voor iedereen duurzaam zijn. Hoe meer we dingen duurzaam noemen, hoe



minder het betekent. De Geus pleit daarom voor een ideologisch debat om de uitholling van het concept duurzaamheid tegen te gaan en om het opnieuw een duidelijke invulling te geven. Een aanzet tot zo'n debat biedt hoofdstuk 2. De Geus gaat daarin op zoek naar een concept voor ecologisch burgerschap en naar de normen die dit inhoudt. Deze normen wil hij grondwettelijk verankeren. Het gaat dan onder meer om het verzorgingsbeginsel, het principe van integriteit en het principe van behoud van biodiversiteit. Het kan de aanzet vormen om van een dagjespolitiek in milieudossiers tot een langeretermijnpolitiek te komen.



Dat vereist – volgens hoofdstuk 3 – een ecologische herstructurering van de staat. In deze tijden van terugtrekkende overheden en stille overnames van het publieke domein door internationale concerns hebben we opnieuw nood aan een voldoende slagkrachtige overheid. De aantasting van het milieu en de dreigende uitputting van grondstoffen verwijzen rechtstreeks naar de wijze waarop we omgaan met onze publieke goederen en met *free riders* die ze opgebruiken ten koste van de rest van de bevolking. De doorgeslagen concurrentie tussen bedrijven gaat ook ten koste van onze democratie en van het algemeen belang. Daarom is er behoefte aan overheid om de randvoorwaarden voor duurzame ontwikkeling te scheppen en te bewaken. In het verlengde van denkers als Goodin en Bookchin bepleit De Geus een decentralisering van onze instituties; opnieuw een tegendraads pleidooi in tijden van schaalvergroting en globalisering. Toch is De Geus niet blind voor nadelen van decentralisering zoals bij grensoverschrijdende milieuproblemen of voor gevaren als corporatistische reacties van onder onze kerktoren.

Hij schetst drie modellen voor ecologische verandering. De eerste keuze is stapsgewijs aanpassen, zeg maar het huidige beleid met iets meer kracht en samenhang. Nu ja, dat lijkt echt wel onvoldoende. Het radicaal utopisch model verwerpt hij als te verregaand: wie alles ineens wil veranderen, dreigt in de praktijk vooral het status quo te steunen. De Geus kiest daarom voor **ecologische herstructurering**. Dit derde model behoudt een vrijmarkteconomie, maar laat deze onder veel striktere ecologische voorwaarden functioneren. Basisprincipes zijn preventie, het '*judicial liability*'-principe (dat eigendomsrechten wil vrijwaren en als hefboom gebruiken), het principe dat de vervuiler moet betalen (onder meer via ecoboni voor wie duurzaam consumeert en taksen voor wie dat niet doet) en ten slotte het verzorgingsprincipe in onze omgang met de natuur. Dit leidt voor De Geus tot een 'telescopische ecostaat', waarbij de overheid maximaal streeft naar consensus en slechts minimaal dwang gebruikt, decentraliseert waar mogelijk, maar centraliseert waar noodzakelijk.

### Utopieën en duurzaamheid

Deel 1 van het boek schept honger naar meer. Het biedt een goede inleiding met een koppeling naar basisdenkers, maar blijft vaak nog te weinig uitgewerkt. Het tweede deel van het boek slaat dan echter tegen wegens gebrek aan samenhang. Hoofdstuk 4 herneemt (te) veel ideeën uit zijn vorige boek over ecologische utopieën (De Geus, 1996).

Hoofdstuk 5 gaat dan weer over landschappen in de westerse utopische traditie. Hier is het jammer dat De Geus het debat of de dialoog niet aangaat met zijn ondertussen in Frankrijk teruggetrokken landgenoot Ton Lemaire, die



onder meer in *Met open zinnen* (Lemaire, 2002) onze verhouding tot het vroegere en hedendaagse landschap analyseert. Met Lemaire deelt De Geus een zekere antistedelijkheid, die me als ecologist en stedeling zwaar op de maag ligt. Ronduit storend is De Geus' bijna nostalgisch antistedelijk pleidooi waarbij duurzame steden maximum 100.000 inwoners zouden kunnen tellen. Het is een idee dat haaks staat op een stedelijk én op een groen denken. Als we duurzaamheid willen verkrijgen, dan heeft dat ook alles te maken met duurzaam omgaan met de ruimte en densiteit of met de vergroting van de dichtheid van ons ruimtegebruik. Wat betekent: meer en niet minder stad en het duurzaam maken van onze steden (meer stedelijkheid, dus andere steden). Het onlangs verschenen Vlaamse Witboek Stedenbeleid (*De eeuw van de stad. Over stadsrepublieken en rastersteden*: De Rynck, e.a., 2003) hanteert gelukkig wél een stedelijke invalshoek op duurzame ontwikkeling.

In hoofdstuk 6 bouwt De Geus opnieuw verder op zijn vorige boek over utopisch denken, deze keer gericht op duurzaamheidsvisies. Hier geeft hij voorzetten voor sociaal leren inzake duurzaamheid. Cruciaal is dat hij zich afzet tegen gemoraliseer en gepreek maar pleit voor een vrije educatie, eerder bottom-up dan top-down, om de reflexiviteit van mensen te vergroten. In het verlengde van pleidooien van André Gorz stelt hij de vraag of we kiezen voor een bureaucratische aanpak met steeds meer regels om de toenemende milieuproblemen de baas te kunnen, of voor een meer eenvoudige én meer duurzame levensstijl? Die vraag komt in het derde deel aan bod. In hoofdstuk 7 pleit De Geus voor de noodzaak om het consumentengedrag te sturen.

### Andere levensstijlen, consumptie en matigheid

De milieubeweging (en bij uitbreiding ook de groene partijen) zijn de afgelopen decennia minder radicaal geworden en mee deel gaan uitmaken van het beleidsproces in de liberale democratieën. Er is sprake van een zekere pacificering van het milieuprobleem in het kader van een 'ecologische modernisering'. Daarbij kiest men sterk voor technologische oplossingen. De consumptiecultuur en de levensstijl die westerlingen ontwikkelden, blijft meestal buiten het beleidsveld.

Net die levensstijlen, die tot de huidige overconsumptie leiden, wil De Geus in het debat brengen. Dat vereist een culturele vernieuwing en een debat dat zoekt naar 'grenzen': niet om ze te verleggen, maar om de ontwikkeling van consumptie en van onze samenleving daarbinnen te situeren. De Geus bekritiseert de "aan groei verslaafde welvaartsstaat", waarbinnen we een cultuur van tevredenheid koesteren, zoals Galbraith schreef. Hij onderzoekt hoe we in een liberale democratie tot verantwoorde grenzen kunnen komen aan de persoonlijke vrijheid van handelen en consumeren. Daarvoor grijpt hij terug naar het '*harm principle*' van Mill: wanneer er een risico bestaat dat individueel handelen leidt tot schade ten aanzien van andere individuen of ten aanzien van de gemeenschap, dan wordt de vrijheid van handelen onderworpen aan morele of wettelijke regels. Dit kan een hefboom vormen voor een kritische evaluatie van (over)consumptie.

Toch is dit maar een beperkte opstap naar wat De Geus een 'ecologische cultuur' noemt. Geheel tegen het populisme van vandaag in (u vraagt, politici draaien), stelt hij dat overheden niet



alleen het recht, maar ook de plicht hebben om een aantal 'opofferingen' te vragen van hedendaagse consumenten om belangen van anderen en van volgende generaties veilig te stellen. Consumptiegedrag sturen vereist evenwel ook beleidsinstrumenten. Hier blijft De Geus echter erg voorzichtig met zijn pleidooi voor ecoboni en ecotaksen.

Om consumptie en levensstijlen te kunnen beïnvloeden of bijsturen, is het natuurlijk essentieel om het belang van consumptie in onze hedendaagse samenleving correct in te schatten. De analyse van onze materialistische levensstijl volgt in hoofdstuk 8. De Geus gaat terug naar klassieke denkers als Hobbes en Locke, De Tocqueville en Hannah Arendt. Merkwaardig is hier wel dat hij de analyse van Hans Achterhuis over de opkomst van ons schaarstedenken (*Het rijk van de schaarste*) terzijde laat. Vanuit de klassiekers komt De Geus tot de moderne analyses die de teken- en symboolwaarde van consumptie beklemtonen, waaronder Mary Douglas. Zij leren hoe de symboolwaarde en de democratisering van consumptiegoederen aan belang winnen. Ze leiden ertoe dat wat we gisteren nog als luxe beschouwden vandaag als een absolute noodzaak aanzien (bijvoorbeeld een auto, een gsm, een computer, een citytrip...). Mensen typeren hun levensstijl vaak als hedonistisch, maar geven hedonisme een nieuwe, eenzijdige invulling: meer is per definitie beter. Zo evolueerden we van een ethiek die grenzen aanvaardde en vormen van zelfbeperking kende, naar een ongelimiteerd materialisme, waarbij het onderscheid tussen noden en luxeverlenens haast volledig is verdwenen.

Om van die cultuur tot een cultuur van matigheid en zelfbeperking te komen, is geen evidentie. Om te beginnen wor-

stelen we al met woorden. Hoe vertaal je de Engelse term 'sufficiency'? In mijn eigen boek had ik het over 'zelfbeperking' (Geldof, 2002). Gekoppeld aan tijd klinkt 'onthaasting' al veel positiever (zie Geldof, 2001). Anderen spreken over matigheid, versoberen. Hoe we het ook noemen, het klinkt telkens als vloeken voor het altaar van de consumptie. Afhankelijk van de formulering verschilt de invalshoek en acceptatie. Soberheid en ascese is niet echt wervend in een tijd van overconsumptie. Meer tijd om te genieten door te kiezen voor kwaliteit in plaats van kwantiteit spreekt al meer mensen aan. Het gaat immers niet om een inleveringsdiscours, maar laat ruimte voor genieten, voor het goede leven. De kritiek op overconsumptie wil immers laten zien dat 'meer' niet langer 'beter' is.

Ook De Geus zoekt hiervoor naar basisbegrippen. Levenskwaliteit is dan ook een van de sleutelwoorden. Minder consumeren, maar beter leven is een eerste basiselement. Een tweede sleutelwoord is 'restrained luxury', waarbij het bewustzijn van grenzen juist kan leiden tot een bewustere consumptie en een bewuster genieten. Dat kan leiden tot een zekere 'artistieke versobering', verwijzend naar een levensstijl die soberder is, maar waar de essentie van dingen meer tot zijn recht komt. Andere sleutelbegrippen zijn 'pleasant frugality', waarbij genieten van de goede dingen van het leven centraal staat en 'ecological hedonism'. Ten slotte beklemtoont De Geus het belang van ruimte voor een diversiteit aan levensstijlen en gebruikt hij het gekende beeld van de ecologische voetafdruk als referentiepunt voor (over)consumptie.

Toch kunnen we niet om de vaststelling heen dat het debat over minder consumeren en 'sufficiency', zeg maar een



norm van voldoende of genoeg, tot nu toe onvoldoende weerklank krijgt in de westerse samenleving. Technologische oplossingen voor milieuproblemen zijn beleidsmatig eenvoudiger dan een debat over levensstijlen. Bovendien blijft het groeidenken dominant. Een pleidooi voor consuminderen staat daar haaks op. Volgens De Geus leidt ook meer individualisering tot meer consumptie. De pleidooien voor minder consumptie blijven dus een tegenstroom, waar hij op het eind van het boek een aantal voorbeelden van geeft. De Geus besluit dan ook dat het ter discussie stellen van levensstijlen in de volgende decennia een van de grootste uitdagingen wordt op de politieke agenda, waarbij we nieuwe beleidsmaatregelen zullen moeten vinden om dit institutioneel te vertalen.

#### **Tot besluit: overconsumptie vraagt een maatschappelijk debat**

Samengevat heeft Marius De Geus een boeiend, maar wat ongelijk samengesteld boek afgeleverd. Het is een van de zeldzamere werken over minder consumeren. Omwille van het ruimere kader meer dan lezenswaard. Tegelijk blijf je als lezer met vragen zitten over beleidsimplicaties, iets waar een recente studie van de Fabian Society wel expliciet op ingaat (Levett e.a. 2003 (deze studie komt in één van de volgende Oikos-nummers aan bod)).

Tegelijk stelt iedere analyse van consumptie en levensstijlen de vraag naar de grenzen tussen een maatschappelijk debat en politieke verantwoordelijkheid. Politiek zoals we die vandaag kennen, kan bepaalde consumptiestijlen aanmoedigen, andere ontmoedigen, maar kan ze in een vrije markt nooit volledig sturen. Dat is misschien maar best ook. De behoefte aan een duurzaam

me consumptie-ethiek groeit evenwel, willen we duurzaamheid niet aan de markt overlaten.

Maar ook voorzichtige sturingsmaatregelen (denk aan ecoboni) stuiten al snel op zware weerstand, niet alleen van georganiseerde lobbygroepen, maar ook van individuele consumenten. Verandering roept weerstand op en wordt snel als betutteling ervaren. De keuze voor culturele veranderingsprocessen is daarom inherent ook een keuze voor subpolitiek, eerder dan voor politieke maatregelen. Van autodelen tot slowfood, van mensen die ouderschapsverlof of tijdskrediet opnemen tot diegenen die kiezen voor betere producten in plaats van meer producten: het debat over duurzaamheid en anders consumeren speelt zich in de eerste plaats af in de *civil society*, met de politieke wereld als diegene die voorzichtige prikkels geeft. Tegelijk moeten die prikkels krachtig genoeg zijn, zodat duurzaam consumeren geen marginaal fenomeen blijft of voorbehouden aan specifieke groepen. Want duurzame levenskwaliteit is een recht voor iedereen.

#### **Meer lezen over minder consumeren en onthaasting?**

- De Geus, Marius, *Ecologische utopieën. Ecotopia's en het milieudebat*, Uitgeverij Van Arkel, Utrecht, 1996, 271 p.
- De Geus, Marius, 'Naar een andere milieuconsumptie', in *Oikos*, 2003, nr. 24, 72-83.
- De Geus, Marius, *The End of Overconsumption. Towards a Lifestyle of Moderation and Self-restraint*, International Books, Utrecht, 2003, 222 p.
- De Rynck, Filip, e.a. (red.), *De eeuw van de stad. Over stadsrepublieken en rastersteden*. Witboek, Die Keure,



- Brugge, 2003, 238 p.
- Geldof, Dirk, *Onthaasting. Op zoek naar tijd in een risicomaatschappij*, Houtekiet/De Prom, Antwerpen/Baarn, 2001, 200 p.
- Geldof, Dirk, (2<sup>de</sup> herwerkte druk), *Niet meer maar beter. Over zelfbeperking in de risicomaatschappij*, Acco, Leuven, 2002, 223 p.
- Lemaire, Ton, *Met open zinnen. Natuur, landschap, aarde*, Ambo, Amsterdam, 2002, 359p.
- Levett, Roger, with Ian Christie, Michael Jacobs & Riki Therivel, *A Better Choice of Choice. Quality of Life, Consumption and Economic Growth*, Fabian Society, London, 2003, 86p.

### [Bio]

Dirk Geldof (1965) is doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen. Hij publiceerde eerder over zelfbeperking en onthaasting in de risicomaatschappij. Hij werkt als studiemedewerker op de Cel Beleid van Groen!

